

Серватинська І. М.
аспірант

Черкаського державного технологічного університету

Servatynska I. M.
Postgraduate Student
Cherkasy State Technological University

МЕХАНІЗМ ІМПЛЕМЕНТУВАННЯ ЗАРУБІЖНИХ МОДЕЛЕЙ ФОНДІВ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В РЕАЛІЇ УКРАЇНИ

MECHANISM IMPLEMENTASINYA OF FOREIGN MODELS OF SOCIAL INSURANCE FUNDS IN THE REALITIES OF UKRAINE

Анотація. У роботі здійснено дослідження функціонування українського державного соціального страхування. Визначено системи соціального забезпечення в розвинених країнах Заходу та США. Узагальнено принципи побудови системи соціального забезпечення, види соціального забезпечення платежів. Обґрунтовано доцільність імплементування досвіду розвинених країн щодо формування фондів соціального страхування в реалії України.

Ключові слова: моделі соціального страхування, соціальне страхування, соціальний захист, фінансові ресурси, фонди соціального страхування.

Вступ та постановка проблеми. Економічні та політичні перетворення, що відбуваються в Україні, визначили нову фазу формування відносин у суспільстві та системі соціального захисту громадян. Прерогативою сьогоденних реформ у соціальній сфері є забезпечення підвищення якості життя, працездатності, захисту малозабезпечених верств населення.

Соціальне страхування в країнах із розвинутою ринковою економікою є основним елементом системи соціального захисту, що вирішує своєрідні завдання і сприяє реалізації лише йому властивих функцій щодо організації окремих видів соціального захисту працюючих і членів їхніх родин. Світовий досвід організації соціального страхування демонструє, що дієвим методом фінансового забезпечення соціального захисту населення є тримірне формування фондів соціального страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діяльності державних фондів соціального страхування, аналіз міжнародного досвіду та напрями його імплементування в реалії України висвітлено в роботах А. Бабича, В. Базилевича, Н. Внукової, О. Кириленко, Ю. Пасічника, М. Ріппи, Н. Ткаченко, С. Юрія та ін.

Розвиток системи соціального страхування визначається, на думку вчених, такими основними факторами, як: 1) рівень соціального ризику в суспільстві, що представлено частиною населення, що втратило дохід; 2) ступінь утрати доходу (повний або частковий, постійний або тимчасовий); 3) розмір покриття ризику, визначений державою виходячи із сучасних цілей соціальної політики [5]. Отже, соціальне страхування використовується як автономний і самостійний механізм для акумуляції коштів, а також виконання низки інших функцій соціального захисту: організації оздоровлення трудящих, створення й підтримки соціально-оздоровчої й реабілітаційної інфраструктур, створення нових робочих місць (у тому числі для інвалідів) [3].

Ураховуючи результати соціальних реформ, що відбуваються в Україні, варто зазначити, що й дотепер існує велика кількість проблем, пов'язаних із побудовою оптимальної моделі соціального захисту населення та формування фондів соціального страхування.

Наміри вступу України до Європейського Союзу вимагають реалізацію норм та стандартів Європейської соціальної хартії [6], які ґрунтуються на сприянні повній соціальній інтеграції громадян. У сучасній науковій літературі значна увага приділяється дослідженню наявних моделей соціального захисту населення, різновидам фондів соціального страхування, але замало досліджено механізмів реалізації західної практики в реаліях України.

Метою даної роботи є поглиблення теоретичних аспектів формування фондів соціального страхування як системи управління соціальними ризиками та визначення напрямів поліпшення соціального страхування в Україні з урахуванням досвіду світової спільноти.

Результати дослідження. У більшості зарубіжних країн фінансові механізми функціонування фондів соціального страхування використовують актуарні методи розрахунку внесків та принцип автономності від державного бюджету.

Різноманіття фондів соціального страхування, що існують у країнах із розвинутою економікою, зазвичай полягає в: організації фінансових потоків соціального страхування за допомогою спеціальних державних централізованих позабюджетних фондів та взаємного страхування під контролем держави. Основним джерелом формування фінансових ресурсів таких фондів є страхові внески застрахованих і роботодавців (на користь осіб, що працюють за наймом), а також субсидії держави. Характерними рисами всієї системи соціального страхування західних країн є: особиста відповідальність, солідарна взаємодопомога та загальна відповідальність. Кошти ж держави призначаються для фінансування втрат загального характеру й забезпечення мінімального рівня страхової допомоги, а страхові внески застрахованих осіб і роботодавців забезпечують виплату пенсій і компенсацій за втрату доходу пропорційно його величині [7].

В історичній практиці існували різні моделі соціального страхування, що різняться порядком і умовами сплати внесків, визначенням розмірів страхових тарифів і меж «страхової зарплати».

Науковці та фахівці з питань соціальної політики стверджують, що у світі існують такі основні моделі соціального страхування: модель Бісмарка, модель Беверіджа, радянська та приватно-корпоративна [1].

Найдавнішу історію має модель Бісмарка, що й до дотепер практикується в Німеччині, Австрії, Люксембурзі, Франції й Італії, ознакою якої є формування фондів соціального страхування без участі податкових органів. Для Великобританії, Ірландії та деяких інших країн Північної Європи характерною є модель Беверіджа, яка передбачає включення бюджету соціального страхування в систему державних бюджетів. Одним з основних принципів цієї доктрини є прийняття державою на себе захисту від ризиків втрати працездатності в результаті старіння, інвалідності, по безробіттю, хвороби, втраті годувальника.

Радянська модель вирізнялась вагомою роллю держави в забезпеченні компенсацій за соціальними ризиками. Фонди соціального страхування формувались за рахунок частини доходів підприємств, а допомога надавалася за принципом зрівняння матеріального становища різних категорій працівників.

Сучасні моделі організації соціального страхування та формування страхових фондів у закордонних країнах визначають обов'язкову сплату страхових внесків безпосередньо самими працівниками з особистого заробітку, проте розмір страхових внесків роботодавцями перевищує розмір страхових внесків, що сплачуються безпосередньо працівниками.

Вважаємо за доцільне більш детально розглянути механізм формування фондів соціального страхування в країнах Заходу.

Дослідження варто розпочати з Німеччини, адже саме вона в 1880-х років стала першою країною, що на законодавчому рівні закріпила систему соціального страхування, увівши поняття допомоги як права. Відповідно до сучасного німецького трудового законодавства, роботодавець зобов'язаний застрахувати найманого робітника на випадок виникнення низки соціальних збитків. Під терміном «соціальне страхування» в Німеччині виокремлюють п'ять видів різних страхових договорів, розроблених соціально-трудовими відомствами на основі Кодексу соціального права: державне медичне страхування – що представляється державними медичними органами; державне обов'язкове страхування на випадок виникнення необхідності в догляді через хворобу або старість – забезпечується державними медичними касами; пенсійне страхування – реалізується земельними або федеральними страховими товариствами для найманих робітників; страхування на випадок утрати роботи – гарантується федеральним відомством із праці; державне обов'язкове страхування від наслідків нещасного випадку на виробництві [2].

Сума страхових внесків залежить від розміру заробітної плати найманого працівника і визначається процентною ставкою відповідного страхового фонду. Страхові внески сплачуються спільно найманим робітником і його роботодавцем у рівних співвідношеннях, а внески на страхування від нещасного випадку на виробництві виплачуються в повному обсязі роботодавцем.

У Франції, Бельгії й Люксембурзі система захисту населення базується на договірно-страхових принципах. Наймані працівники сплачують певну частину своїх доходів у страховий фонд, що дає їм право скористатися послугами фонду в розмірах, що відповідають нагромадженням у страховому фонді. Одночасно роботодавці від імені своїх найманих працівників також відраховують певну суму до цих страхових фондів. Сума виплат зі страхового фонду напряму залежить від заробітної плати та

накопичених коштів. Виключення становлять видатки на медичне обслуговування й сімейну допомогу [2].

Саме страхові відрахування є основним джерелом фінансування соціального захисту, інколи фонд може бути розширений за рахунок відрахувань із загальної видаткової статті національного бюджету та за рахунок податкових виплат.

Австрійське соціальне страхування діє за принципом самоврядування. Система соціального страхування складається з медичного страхування, страхування від нещасних випадків на виробництві та пенсійного страхування. Соціальний захист населення забезпечують майже 30 організацій, сформованих за професійними та федеральними принципами [7].

У Швеції фонди соціального страхування фінансуються за рахунок внесків, які сплачуються роботодавцями, самозайнятими особами, застрахованими, а також частки державних фондів та податкових надходжень. Низка фінансових виплат у рамках соціального страхування повністю фінансується центральним урядом [8].

Для Великобританії характерною є загальна система національного страхування, що забезпечується урядом країни. Розмір допомог не залежить від величини заробітної плати. Поряд із державними фондами соціального страхування існують і приватні страхові компанії. Медичне та пенсійне страхування фінансується із внесків роботодавців і осіб найманої праці рівними частками. Доходи пенсійного фонду включають дотації з федерального бюджету.

Основними джерелами фінансування фондів соціального страхування в Польщі є страхові внески, які сплачуються в рівних частках роботодавцем і працівником на соціальне страхування старості. Працівником сплачуються внески на соціальне страхування на випадок хвороби, а роботодавцем – у випадку трудового каліцтва та професійних захворювань. Усіма виплатами займається Інститут соціального страхування, що є державною організацією з юридичними правами. Інститут збирає страхові внески і виплачує допомоги й пенсії на суму приблизно 50 % видатків державного бюджету.

Ізраїльська модель системи соціального страхування ґрунтується на справлянні страхових внесків від населення та розподілі допомоги за універсальним принципом, який не враховує доходи або кошти осіб, які мають право на допомогу. У країні функціонує Національний інститут страхування, що гарантує не лише виплату пенсій, допомоги зі старості, інвалідності, материнству й дитинству, виробничому травматизму, але й відповідає за часткове забезпечення громадян виплатами, які здійснюються за рахунок коштів державного бюджету.

У США не існує єдиної загальнонаціональної системи соціального страхування, виплати за соціальним страхуванням здійснюються зі страхових фондів, утворених за рахунок податку на соціальне страхування, що стягується із працівників та підприємців. Значно розвинутою є система корпоративного, індивідуального страхування або платних послуг [1].

Отже, дослідження джерел формування фондів соціального страхування в зарубіжних країнах визначили, що: у більшості країн працівники беруть участь у сплаті страхових внесків при страхуванні таких ризиків: старість, хвороби, материнство, безробіття; розмір страхових внесків, здійснених безпосередньо працівниками, істотно диференційований за видами ризиків.

Світовий досвід організації соціального страхування демонструє, що надійним методом формування фінансових ресурсів фондів соціального страхування є форму-

вання коштів із трьох джерел, а саме коли більшу частину навантаження несе роботодавець (40–60%), а менша – розподіляється між працівниками (10–30%) та державою (20–40%). Внески трьох соціальних суб'єктів виражають ідею їхньої спільної відповідальності, що матеріалізується через страхування [8].

Сучасний стан фінансування фондів соціального страхування в розвинених країнах світу визначається на рівні 15–25% ВВП [7], у той час як в Україні в 2014 р. ця частка становила 16,3% [9].

Доходна частина державних фондів соціального страхування в Україні формується переважно за рахунок соціальних відрахувань. Дослідження обсягів, складу та структури видатків фондів соціального страхування в Україні виявили, що близько 6% припадає на видатки, які за економічним змістом не можна вважати страховим (рис. 1), це профілактичні заходи, адміністративні та інші витрати.

Рис. 1. Структура видатків державних фондів соціального страхування України, 2015 р.*

* Звітна інформація державних фондів соціального страхування (оперативні дані)

Дослідження вітчизняної практики формування фондів соціального страхування та здійснення страхових виплат визначили, що сучасною проблемою системи соціального страхування в Україні є поступове втрачання страхового характеру, а страхові внески перетворилися в спеціальний обов'язковий податок для роботодавців, які при цьому не придбали ніяких прав і повноважень не тільки в управлінні коштами соціального страхування, але й у контролі за їхнім використанням. Упровадження єдиного соціального внеску, зниження його ставки, введення спеціальних податкових режимів призвели до відсутності узгодженості між гарантованим Конституцією рівнем страхового забезпечення та обсягами ресурсів на його здійснення. Відтак, постає необхідність розробки механізмів удосконалення управління фондами соціального страхування, що передбачає соціальне партнерство між державою, роботодавцями й профспілками в прийнятті рішень щодо розмірів страхових внесків та визначені додаткових джерел фінансування й розширенні форм соціального страхування. Реалізація окреслених заходів має відбуватися з урахуванням досвіду розвинених країн, що мають багаторічний досвід ефективного соціального захисту населення (рис. 2).

Основою побудови ефективної системи соціального страхування має стати впровадження соціального партнерства, що є основою функціонування фондів соціального страхування в більшості західних країн. Уряд разом із профспілками та роботодавцями має приймати рішення щодо форм соціального страхування, розміру внесків та принципів надання відшкодування. Джерелами наповнення фондів мають стати не лише соціальні внески, збалансовані за рахунок бюджетних асигнувань, а й власні кошти фондів, що можуть бути отримані від надання інших видів послуг громадянам (консультування, обслуговування тощо). Система страхового захисту має будуватися не лише на загальнодержавних засадах, варто впроваджувати й інші фонди (професійні страхові фонди, недержавні медичні тощо), які будуть надавати вузькопрофільну або універсальну допомогу застрахованим особам. Доходи таких фондів будуть формуватися за рахунок внесків застрахованих

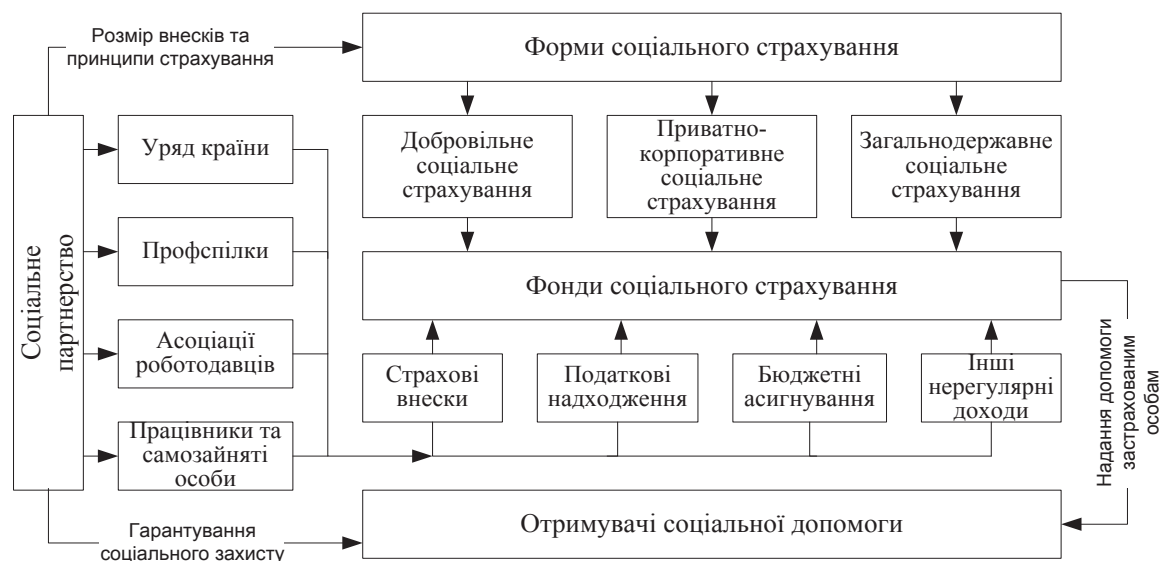

Рис. 2. Механізм фінансування фондів соціального страхування та забезпечення соціального захисту населення

осіб, а сума виплат буде обчислюватися виходячи з ризиковості страхового випадку, суми здійсненого внеску, матеріального становища постраждалих осіб тощо.

Висновки. Отже, за результатами виконаного дослідження визначено, що в країнах із розвинутою економікою використовуються: модель Бісмарка, модель Беверіджа та приватно-корпоративна модель. Перевагою фондів соціально страхування є їх відносна автономність, що

дає змогу визначати внески та відшкодування виходячи з низки параметрів, що є вихідними для розрахунків.

Вважаємо, що в Україні необхідно: узгодити правову базу функціонування фондів соціального страхування й адаптувати її до світових стандартів; адаптувати європейські страхові механізми фінансування соціального захисту; сприяти розвитку добровільного соціального страхування з використанням комерційних засад.

Список використаних джерел:

1. Більцан А. Моделі соціального захисту населення у світі / А. Більцан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bsfa.edu.ua/files/konf_november/biljzan.pdf.
2. Васечко Л. Система соціального страхування в закордонних країнах: корисний досвід для України / Л. Васечко // Вісник КНУТД. – 2003. – № 3. – С. 37–43.
3. Гордій О. Вплив фінансових важелів на рівень життя населення / О. Гордій // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 78–83.
4. Григораш Г. Системи соціального страхування зарубіжних країн : [навч. посіб.] / Г. Григораш. – К. : Центр учбової л-ри, 2008. – 144 с.
5. Грищенко Н. Проблеми реформування соціального страхування в країнах із перехідною економікою / Н. Грищенко // Фінанси. – 2007. – № 3. – С. 49–54.
6. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. № ETS 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
7. Павлова Л. Особливості практики фінансування соціального захисту в різних країнах світу / Л. Павлова // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – К., 2013. – № 4(143). – С. 246–250.
8. Шведська модель: стислий огляд становлення, здобутків і проблем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD105_ukr_4.pdf.
9. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23608>.

Анотація. В роботі досліджено функціонування українського державного соціального страхування. Определены системы социального обеспечения в развитых странах Запада и США. Обобщены принципы построения системы социального обеспечения, виды социального обеспечения платежей. Обоснована целесообразность имплементации опыта развитых стран относительно формирования фондов социального страхования в реалии Украины.

Ключевые слова: модели социального страхования, социальной защиты, финансовых ресурсов, фондов социального страхования.

Summary. The article construction of optimal functioning model of Ukrainian public social insurance. The experience of social security system formation of the USA, EU – countries as well as developing countries is studied and generalized, so it is designed to form the recommendations to improve the social system in Ukraine. The study of the experience of leading countries is important for our country by reason of the need to develop an effective national system of social insurance.

Key words: models of social insurance, social insurance, social protection, financial resources, social insurance funds.